

"Att giva sig i mannens våld". Genuskonstruktion och våldets villkorliga legitimitet genom fallstudier av mäns våld mot kvinnor inom äktenskapet

Av Marie Eriksson, historia, Växjö universitet

I Sverige infördes år 1864 en ny strafflag. Denna lag innehöll en förändring som innebar att mannen inte längre hade rätt att använda våld mot sin hustru. I hundratals år hade mannen genom sin position som make och hushållets föreskrivna överhuvud haft rätt att använda våld mot sin hustru. Det fanns emellertid gränser för detta våld. Enligt 1734 års lag hade denna gräns passerats då mannens våld ledde till att hustrun blev "blå och blodig, lam eller lytt". 1864 hade alltså denna lag inskräpts, varför det inte längre var legalt att överhuvudtaget bruka våld mot sin hustru, inte ens inom vissa ramar.^[1]

Så såg samhällets institutionaliserade norm ut efter 1864. Men hur såg det ut i människors levda kulturer, i deras vardagsliv och äktenskap? Syftet i föreliggande artikel är att undersöka vilka uppfattningar (normer och föreställningar) om manligt, kvinnligt och mäns våld mot sina hustrur som kommer till uttryck i rättspraxis efter 1864. Mina frågeställningar kretsar dels kring konstruktionen av genus, dels kring gränserna för våldet och de strategier kvinnan använde för att undkomma mannens våld. Även de strategier och argument mannen använde i sitt försvar har studerats.

Jag har gjort en lokalhistorisk studie i vilken jag studerat rättsprotokoll från rådhusrätten i Växjö under perioderna 1865-1875, 1901-1905 och 1915-1935. De fall jag funnit som behandlar mäns våld mot sina hustrur är från åren 1871, 1872, 1874, 1901, 1919 och 1920. Jag har även använt kompletterande och kontextualiserande källor som husförhörslängder, fattigvårdsprotokoll och lokala dagstidningar för att få en ökad inifrånförståelse, ett större empiriskt underlag och därmed säkrare tolkningar i analysen.

I min studie har jag arbetat utifrån några genusteoretiska antaganden inspirerad av Joan Scott, Yvonne Hirdman och Anita Göransson. Scotts genusdefinition vilar på två centrala begrepp: genus och makt. Hon menar att mening skapas genom konstruktioner av skillnader samt att dessa ordnas hierarkiskt inbördes, där den ena termen är överordnad och dominant, medan motsatsen är underordnad och ofta osynlig eller frånvarande.^[2]

Genusbegreppet betecknar alltså både vad som är skillnader mellan könen och en maktrelation. I Hirdmans begrepp "genuskontrakt" som reglerar relationen mellan könen, finns utrymme för förhandlingar om hur genusrelationen ska se ut på olika nivåer, tider, klasser, samhällen. Hon menar att: "Den potentiella konflikten finns i dess [kontraktets] gråzoner, dess suddiga områden, i försöken att se hur långt *han* och *hon* kan sträcka ut kontraktets innehåll till sin egen förmån".^[3] Det är individnivån jag främst intresserar mig för i denna aktörsinriktade studie, d.v.s. att på en mikronivå studera hur män och kvinnor förhandlade om sitt genuskontrakt, vad som betraktades som manligt och kvinnligt, var gränserna gick och vad som var förhandlingsbart.

För att förklara förändringen i genuskonstruktionen använder jag Göranssons teori om maktbaser. Hon menar att makten och könskonstruktionerna är fotade i en materiell verklighet och inte bara i språket eller diskurserna som poststrukturalisterna menar. Ett centralt antagande är att förändringen i genuskonstruktionen hänger samman med förändringar av samhällets maktbaser. Manligheten är närmare knuten till makten och förändras vanligen först. Därefter - i relation till manligheten - förändras kvinnligheten. Göransson menar vidare att det förekommer flera manligheter och kvinnligheter samtidigt

eftersom det finns en hierarki av maktbaser i samhället, där det dominerande könet i den dominerande klassen är hårdast knutet till de viktigaste maktresurserna.^[4] Klassbegreppet är centralt i min analys då jag dels utgår från att människor har olika möjligheter att agera utifrån sina materiella villkor, dels då synen på manligt, kvinnligt och våld varierade utifrån människors klasstillhörighet och andra positioner. Även den s.k. mansforskningen med företrädare som Robert W. Connell blir användbar för mitt syfte då jag utgår från att manlighet inte bara konstrueras i förhållande till det som betraktas som kvinnligt utan även i förhållande till det som betraktas som omanligt. Relationerna mellan olika slags manligheter blir således viktig för förståelsen av genuskonstruktionen.^[5]

Genom att studera rättspraxis kan man komma åt folkligt förankrade uppfattningar om lag och rätt som inte alltid överensstämde med lagens bokstav eller rättens uttolkande av den. Därför använder vissa forskare begreppen *legalitet* och *legitimitet* för att betona just denna skillnad, och lyfter därmed fram de motsättningar som kan finnas kring människors uppfattningar mellan lag och rätt.^[6] Mannens våld mot sin hustru var illegalt efter 1864, men betraktades kanske fortfarande som legitimt inom vissa ramar. Jag har använt dessa begrepp då jag menar att det möjliggör studiet av våldets gränser.

Manligt och kvinnligt - kontinuitet i konstruktionen av genus

Den dominerande synen som framträder i rättspraxis är att mannens våld mot sin hustru ses som omanligt, som ett oacceptabelt sätt att upprätthålla sin auktoritet och position som make i familjen. Det är bara mannen i det första fallet från 1871 som varken nekar eller skyller ifrån sig anklagelserna om våld mot hustrun. Detta kan tyda på att 1734 års lag om mannens rätt att använda våld emot sin hustru fortfarande levde kvar, vilket inte är märkligt då normer och värderingar är sega strukturer som tar lång tid att förändra. Även i flera av de andra vittnesmålen framträder implicit en syn att det är legitimt att vid vissa tillfällen tillgripa våld mot sina hustrur.

En tydlig genusnorm är att kvinnor inte bör använda våld, vara aggressiva eller visa vrede. Kvinnligt våld ses inte som positivt vare sig av män eller kvinnor, då det snarare är den tålmodiga och fredliga hustrun i offerrollen som prisas. Detta kvinnoideal är tydligt såväl inom arbetarklassen som i borgarklassen, men verkligheten - som den framstår i rättspraxis - är ofta en annan med trotsiga, grälände och t.o.m. våldsamma hustrur. Mannen i egenskap av familjens överhuvud skulle också enligt det rådande borgerliga manlighetsidealet vara rationell, behärskad och kontrollerad. Nykterhet blir mot bakgrund av detta ett eftersträvansvärt ideal, särskilt tydligt hos kyrkans män och bland borgerligheten, och i högre arbetarklasskikt, vilket framträder i såväl de tidiga som de senare fallen.

Inte bara genusdistinktioner är viktiga i konstruktionen av genus, utan även klassdistinktioner. I ett av fallen blir det särskilt tydligt hur en borgerlig manlighet konstrueras genom en social avgränsning mot en underordnad arbetarklassmanlighet. Det är boktryckare Nilsson och parkmästare Svantesson som vittnar i ett brev till förmån för Emma Karlsson som 1874 ansöker om skilsmässa från sin våldsamme man, bagaren Karl Erik Karlsson.^[7] Enligt vittnena har Karlsson fört ett "supigt, lastbart och tygellöst levnadssätt". Deras sympatier för hustrun går inte att ta miste på då mannen "ständigt röt, brummade och grälade på sin hustru". För mannens påstådda våld mot sin hustru intygar vittnena att "ofta under ruset slog han henne med vad vapen han överkom" tills hustrun blev "både blå och blodig". De manliga vittnenas distinktioner gentemot den manlighet Karlsson anses företräda kan också handla om att de själva i egenskap av lägre borgarklass befinner sig i en klassposition nära - inte minst rumsligt eftersom de var grannar - den arbetarklass som de vill distansera sig ifrån.^[8] Vad vi kan skönja är således ett klassspecifikt manlighetsideal. Att "ryta, brumma och gräla på sin hustru" sågs som omanligt i vittnenas ögon. Implicit tonar ett mer behärskat och kontrollerat manlighetsideal fram. Att hänge sig åt laster som alkohol på ett "tygellöst" sätt var alltså inget som anstod en riktig man. Tyglarna skulle inte vara lösa, de skulle hållas åtstramade och på så sätt kontrollera impulser och ett lastbart beteende så att det inte skenades iväg som hos bagare

Karlsson. Från 1850 -talet, menar James A Hammerton, kom våld alltmer att betraktas som den prövosten som skilde de råa männen från de respektabla.^[9] I det här fallet är det ingen tvekan om att Karlsson ansågs tillhöra den råa typen.

Att vara behärskad och kontrollerad är även en positiv kvinnlighetskonstruktion då uppbrusande och häftiga kvinnor ses som negativt. Som en följd av detta förväntas kvinnor, i högre utsträckning än män, att visa tolerans och förståelse när deras partner missköter sig och inte lever upp till förväntade genusnormer. Det betraktas som kvinnligt att vara såväl förlåtande som tystlåten och tålmodig.

Den ideala genusrelationen som den kommer till uttryck i rättspraxis är en komplementär, horisontell relation. Trots komplementariteten är genusrelationen hierarkisk, en vertikal relation, där det är mannen som förväntas vara familjens överhuvud, företrädare familjen i offentligheten och sörja för dess fortbestånd. Kvinnan förväntas underordna sig, lyda mannen och i hög grad stå ut med att han inte lever upp till förväntade genusnormer. Jonas Liljequist talar om "en hierarkisk ömsesidighet", där det var mannen som hade den formella makten i äktenskapet, men utifrån den överordnade positionen skulle han styra i endräkt och sänka med sin hustru.^[10] I samtliga av mina fall var mannen formellt överordnad sin hustru genom att han var hennes förmyndare. Först 1921 då mannens målsmanskap över hustrun upphörde fick makarna lika rättigheter inom äktenskapet.^[11]

Kontinuiteten i genuskonstruktionen förutsätter att det sker en ständig reproduktion av genus. Kvinnorna i flera av de studerade fallen bidrar till att reproducera sin egen underordning och mannens överordning genom att framställa sig som värnlösa, svaga och utsatta i förhållande till mannen. Genom att framställa sig själva som offer hade kvinnorna större möjligheter att få sympatier såväl från omgivningen som inför rätten varför det även kan ses som en strategi. Men också som uttryck för en återspeglning av de rådande strukturerna och genusnormerna. Trots det strategiska i att framställa sig som ett offer finns det ingen anledning att betvivla att de misshandlade kvinnorna verkligen kände sig hjälplösa och utsatta, vilket deras livssituation ofta vittnar om.

Kvinnorna i de studerade fallen ifrågasätter inte mannens rätt till auktoritet, utan snarare deras missbruk av den. I en patriarkalisk relation har inte bara den överordnade parten rätt att utöva makt, även den underordnade har rätt till ett visst skydd. Det är detta skydd kvinnorna kräver inför rätten, ett skydd att slippa våld och fylleri och att bli ordentligt försörjd. Man kan se det som att kvinnor efter 1864 fick en abstrakt rätt att slippa sina mäns våld då det blev straffrättsligt förbjudet. Samtidigt var kvinnors konkreta rätt till frihet från mannens våld fortfarande begränsad genom andra strukturer än just lagen om misshandel som t.ex. försörjningsmöjligheter, skilsmässa och myndighet.

I rättspraxis sker hela tiden en kamp om definitioner mellan vad som betraktas som kvinnligt/okvinnligt, manligt/omanligt. I sina uttalanden och handlingar är människor inbegripna i ett skapande av genus. Genom dikotomier som överordnad/underordnad, nykter/berusad, arbetsam/försumlig, våldsam/fredlig, lydig/olydig, värnlös/hotfull, produceras och reproduceras föreställningar om genus i en ständig konfliktfylld process. Att kvinnorna drar våldet inför rätta tyder på att de anser att genusrelationen eller genuskontraktet inte är som det borde vara. Att männen använder våld mot sina hustrur kan ses som ett svar på detsamma. En genuskonflikt uppstår då genusordningen på ett eller annat sätt utmanas och hotas, och våldet är ett möjligt utfall utav denna.

Våldet - legitimt eller illegitimt, offentligt eller privat?

Det är svårt att utifrån ett begränsat antal studerade fall dra några säkra slutsatser om eller hur mannens våld mot sin hustru eventuellt har förändrats över tid. Vad vi kan se är emellertid att våldet inte försvinner lagförändringen till trots. Enligt Monika Edgrens mening kan man i de av henne studerade rättsfallen från Norrköping se att anmärkningsvärt många kvinnor redan kring år 1865 stod som kärende i misshandelsmål mot sina män. Det ökade antalet är, enligt Edgrens mening, ett uttryck för att könskonflikten skärptes genom

att kvinnor fick en markant ökad möjlighet till arbete utanför hemmet efter 1850.^[12] Denna effekt av lagens införande märks det föga av i rådhusrätten i Växjö, där det första fallet av hustrumisshandel jag fann var från 1871. De skillnader som framträder mellan Edgrens och mina resultat, menar jag, kan ha berott dels på att gifta kvinnors försörjningsmöjligheter var färre i Växjö, som i motsats till Norrköping inte var en utpräglad industristad, dels på att det fanns större möjligheter till social kontroll i en småstad som Växjö. I min undersökning förefaller det som om mäns våld mot sina hustrur inte var ett vanligt problem i Växjö, varken under 1870- eller 1920 -talet. Åtminstone var det inte vanligt att det anmäldes och drogs inför rätta. Att jag enbart funnit sex fall behöver dock inte tyda på vare sig att mäns våld mot sina hustrur var ovanligt förekommande eller att kvinnor underdånigt fann sig i det våld de eventuellt utsattes för. Det enda antalet säger något om är hur benägna kvinnorna var att anmäla sina män, vilket inte är detsamma som hur vanligt förekommande våldet var.

Våldets villkorliga legitimitet

Mina resultat antyder att tidigare historisk forskning inte i tillräckligt hög utsträckning problematiserat våldet inom äktenskapet. Historiker har primärt koncentrerat sig på om våldet var accepterat eller oaccepterat och i liten utsträckning studerat vem som accepterade våldet, varför det accepterades eller i vilka sammanhang det sågs som legitimt eller illegitimt. Vidare har det legitima våldet definierats som antingen grovt eller lindrigt.^[13] Utifrån min analys av de studerade fallen, anser jag, att det är för enkelt att påstå att våldet var antingen legitimt eller illegitimt, accepterat eller oaccepterat. Det är en lika stor förenkling att påstå att våldet var antingen grovt eller lindrigt då det drogs inför rätta. Istället är det en mer komplex bild än så som framträder om man i analysen intresserar sig för nyanserna och inte bara de generella dragen.

Bland de tidiga fallen från 1870-talet finns kvinnor som drog våldet inför rätta först då det var grovt och hade lett till synliga skador, medan en annan hustru anmälde mannen då han uppträtt våldsamt och hotat henne med våld. Bland de misshandlande männen finns såväl föreställningar om att det är legitimt att misshandla sin hustru som att det inte är det. I de senare fallen har inte mycket ändrats i detta avseende. Kvinnornas uppfattning är dock i fyra av sex fall att de har blivit utsatta för grovt våld av sin make. Generellt sett skulle man därmed å ena sidan kunna säga att ett relativt grovt våld var legitimt eftersom det först var då som det drogs inför rätta. Å andra sidan tyder kvinnornas stämningsansökningar, deras övriga motståndsstrategier och vittnesmålen på att mäns våld eller hot om våld betraktades som illegitimt.

I de studerade fallen ser jag att fördömandet av mäns våld mot sina hustrur existerade parallellt med en acceptans och tolerans av detta våld. Därför vill jag påstå att man måste använda andra begrepp för att fånga denna komplexa syn på och bild av mäns våld mot kvinnor inom äktenskapet. Mitt förslag är att införa begreppen *villkorlig legitimitet* och *villkorlig illegitimitet*. Vid analysen av fallen blir det tydligt att såväl makarna som vittnen ansåg att våldet var legitimt under vissa villkor, medan samma våld under andra villkor och förhållanden betraktades som illegitimt. Ett sådant villkor kunde vara att hustrun inte uppfyllt rådande genusnormer genom att vara våldsamt, aggressiv eller misskött sina husmorsplikter. Hustrun kunde å sin sida se mannens våld som legitimt under vissa villkor, men inte under andra. När mannen t.ex. inte levde upp till genusnormen och makarnas genuskontrakt som försörjare - söp upp pengarna och lät bli att arbeta - sågs våldet av hustrun som illegitimt och drogs inför rätta.

För att konkretisera begreppets innebörd med ett belysande exempel ingriper vittnet fru Olga Persson vid ett tillfälle när hennes granne Elin Johansson hotas med våld av sin man. Bakgrunden till detta var, enligt Perssons mening, att mannen hade blivit ond på sin hustru som förbjudit honom att köpa vin. Hon beskriver vidare att "det hade sett ut som om svaranden [mannen] velat giva käranden [hustrun] ett slag" och för att förhindra detta hade hon själv "trätt emellan och fört dem åtskils". Perssons ingripande kan tolkas som att hon

ser mannens hot om våld som illegitimt. Å andra sidan ger hon implicit uttryck för en syn att samma våldshot var legitimt eftersom hustrun Elin Johansson hade brutit mot en genusnorm då hon "icke visat nog vänlighet och lugn mot [mannen] utan varit uppbrusande och häftig".^[14] Genom att bete sig okvinnligt begår hustrun ett brott mot en genusnorm och ruckar därmed på en genusordning. Vittnet Persson tycks mena att hustrun får räkna med att mannen kan använda våld för att återupprätta denna när hon säger att: "om hon skulle handla så mot sin man som käranden [hustrun Johansson] gjorde mot sin, skulle hon få stryk varje dag".^[15] Grannfruns förståelse tycks vara att det finns en hierarkisk genusordning inom äktenskapet, och för att den inte ska leda till våld bör den inte heller utmanas.

Villkoren för våldets legitimitet och illegitimitet är i samtliga studerade fall, på ett eller annat sätt, kopplade till genusordningen och de rådande genusnormerna. När de har utmanats eller brutits har ett villkor uppfyllts för att våldet ska betraktas som legitimt eller illegitimt. Kvinnan måste ha gjort sig skyldig till ett brott mot en genusordning eller genusnorm för att mannens våld ska betraktas som legitimt hos omgivningen. Mannen måste ha brutit mot en genusnorm för att kvinnan ska betrakta våldet som illegitimt och dra det inför rätta. Om kvinnan inte uppfyllt genusnormerna och utsätts för våld av mannen är den rådande uppfattningen att hon har sig själv att skylla. Andra forskare har visat på just detta samband, att hustrun själv ansågs ha orsakat våldet genom att inte uppföra sig i enlighet med genusnormerna.^[16] Min intention i analysen är att utveckla sambandet mellan genus och våld vidare genom att se det som ett uttryck för att våldets legitimitet var villkorlig.

Konstruktionen av genus blir relevant för att förstå våldet då vi har sett hur intimt förknippat våldet är med genusnormer och genusordningar. I de studerade fallen har våldet varit ett sätt att forma och påverka genusrelationen. Våldet har dels varit ett hot mot genusrelationen och genusordningen då hustrun inte såg våldet som legitimt och vill bryta relationen eller omförhandla genuskontraktet. Dels har våldet varit ett sätt för mannen att återupprätta en hotad genusordning. Våldet kan därmed ses som ett möjligt utfall då reproduktionen av genus och den rådande genusordningen med mannen som överordnad hotas. Mannens våld blir ett sätt att säkra reproduktionen av genusordningen och makarnas genuskontrakt.

I de studerade fallen är våldsamma män en genusföreställning, det är så människor anser att män är. Det är en speciell sorts man, oftast berusad och tillhörande de lägre samhällsklasserna. Genusnormen är vanligtvis en annan. Att män inte bör slå sina hustrur, och om de gör det bör det vara inom vissa ramar, vanligtvis så att inga synliga skador blir följden eller så att omgivningen inte störs. Även några av kvinnorna i mina studerade fall använder våld - oftast i självförsvar - men det är ingen allmän genusuppfattning och ses inte heller som en positiv konstruktion av kvinnlighet. När kvinnan brutit mot vissa genusnormer ses det av såväl mannen som av vittnen som legitimt att använda våld. Det finns alltså en koppling mellan kvinnans beteende och synen på mannens rätt att använda våld.

För de misshandlande männens syn på våldet är det dock bara i det första fallet från 1871 som mannen inte förnekar våldet eller på något annat sätt försöker urskulda sig. Alla de andra männen, i såväl de tidigare som de senare fallen, nekar till att de använt våld mot sin hustru eller skyller ifrån sig på hustrun. I fallet från 1871 hänvisar mannen implicit till en gammal husbonderätt att få aga sin hustru. Detta synsätt förefaller att avta över tid och i stället för att hänvisa till sin auktoritet och husbondemakt framställer sig männen snarare som underlägsna inför rätten, som offer för t.ex. alkoholen eller hustruns beteende. En ökad medvetenhet om att våld mot hustrun var illegalt och inte i överensstämmelse med manlighetsidealet kanske har varit orsaken till förändringen. Männen hade säkert mer att vinna på att framstå som offer än förövare i rätten. Ett rimligt antagande är också att männen verkligen upplevde sig själva som offer då majoriteten av dem hade problem att försörja sina familjer, hade alkoholproblem och var arbetslösa.

Utifrån en analys av rättsfallen förefaller det som om det var vanligt att män använde våld mot sina hustrur i syfte att återställa en hotad genusordning. I såväl de tidiga som i de senare fallen framträder män som kan ha upplevt sin manlighet och överordnade hushållsposition som hotad då de inte kunnat försörja sin familj, inte blivit åtlydda av sina hustrur som nekat dem alkohol, hotat att lämna dem, favoriserat andra män, misskött sina husmodersplikter. Männens våld kan ses som ett möjligt utfall av konflikter där genusordningen hotas, genusnormer utmanas och genuskontraktets gränser töjs ut. Vad dessa män ville ha, och vad konflikterna ofta handlade om var mat på bordet, ett välskött hushåll, brännvin, en snäll hustru, lugn och ro. Inte en rubbad genusordning eller skilsmässa. För att uppnå dessa önskingar tillgriper männen ibland våld.

I flera av fallen kopplas mannens våld ihop med alkohol. Det betyder dock inte, vilket några av fallen visar, att män bara slog sina hustrur när de var berusade eller att nyktra män inte använde våld.[\[17\]](#) För att återknyta till begreppet villkorlig legitimitet kan det snarare tolkas som att kvinnan såg mannens supande och de ekonomiska förluster det innebar som ett lika stort hot mot sin, och eventuella barns, existens som mannens våld. Vi kan därför se att kvinnor drog mannens våld inför rätta när han inte längre kunde uppfylla sina förväntade manliga plikter.

Våldet i offentligheten och bakom lyckta dörrar

Grannar och polis ingrep mot mannens våld både i ett av de tidigare och i ett av de senare fallen. Deras agerande skilde sig inte nämnvärt åt över tid och i båda fallen var det i äktenskap ur samhällets lägre skikt som utomstående ingrep. Grannars och vittnens syn på vad som var legitimt och illegitimt våld torde höra samman inte bara med lagens tillkomst, utan var också ett sätt att upprätthålla den sociala ordningen i grannskapet och lokalsamhället. Även polisens agerande kan ses i skenet av detta. Våldet som utspelade sig mellan makarna under båda perioderna var i högsta grad offentligt. Det kan förefalla som om våldet privatiserades över tid då det i fallet från 1920 utövades inom hemmets sfär utan närvarande vittnen. En annan förklaring än förändring över tid är klasstillhörighet. Ann-Catrin Östman visar i en artikel att män ur samhällets högre skikt, i hennes fall de besuttna bönderna till skillnad från de obesuttna, redan på 1700-talet var mer förskonade från social kontroll varför deras eventuella våld mot sina hustrur kunde förbli privat.[\[18\]](#)

Det sista av mina fall är från 1920 och tillika det enda som utgörs av ett par ur borgarklassen. Rättegången hölls bakom lyckta dörrar med makarna företrädda av ombud. Till skillnad från t.ex. makarna i fallet från 1901 och som tillhörde arbetarklassen slapp de att exponeras såväl inför rätten som i lokalpressens rapportering. Boendeförhållandena torde också haft betydelse då det var svårare för fattiga familjer som bodde trångt i dåliga bostäder att värna om sitt privatliv än vad det var för borgarklassen som bodde i stora och moderna lägenheter. Vad vi kan se i fallet från 1920 är alltså hur borgerligheten försöker värna om det mest privata och intima - här representerat av våldet - genom att på olika sätt avskilja det från offentligheten. Inom arbetarklassen gjordes det fortfarande synligt i rätten, lokalpressen och grannskapet. Anmärkningsvärt är också att de män som använt våld mot sina hustrur i offentligheten, inför vittnen och ibland utanför hemmets sfär, uppges alla ha varit berusade. Detta betyder dock inte att männen slog sina hustrur enbart då de var berusade eller på grund av att de var berusade, utan istället på att våldet under alkoholens inverkan blev mindre kontrollerat och därför synligt och offentligt.

Strategier - fly, fäktas, skiljas eller bliva i mannens våld?

Trots den låga anmälningsfrekvensen i Växjö under den period jag har studerat fanns det dock kvinnor som drog sina mäns våld inför rätta, vilket kan ses som en motståndsstrategi mot männens våld. Flera av kvinnorna använde mannens våld som en strategi för att få skilsmässa, vilket oftast lyckades efter upprepade varningar och medlingar inför kyrkorådet. Före 1915 var det dock svårare att tilldömas skilsmässa då kyrkans medgivande fortfarande krävdes för skilsmässodomen.[\[19\]](#) Det är endast två av sex fall, ett

från 1901 och ett från 1920, som kvinnan anmäler mannen för misshandel, d.v.s. för att ha brutit mot strafflagen. De övriga återfinns inte bland brottmålen, utan bland civilmålen då de drar fram mannens våld i samband med att de ansöker om skilsmässa. Detta tyder på att kvinnans syfte inte alltid var att få mannen straffad eller fängslad. Istället handlade det om att bli fri från mannens våld genom skilsmässa eller, som i de två fall där kvinnorna tog tillbaka sin anmälan, för att ge mannen ett incitament att bättra sig. Enligt Hammertons studie var det inte ovanligt att kvinnor använde sig av rätten just som en kanal för att varna sina män för att använda våld.[\[20\]](#)

Kvinnorna använder sig av liknande strategier under båda perioderna för att undkomma mannens våld. Jämte ansökan om skilsmässa flyr kvinnorna - om än tillfälligt - från sina makar, tar skydd hos grannar som även används som vittnen i rätten, vänder sig till polisen och försvarar sig med hjälp av våld. På olika sätt använder de den arsenal av motståndsstrategier som står till buds. I fallet från 1901 tvingas dock hustrun att ta in på försörjningsinrättning för att undslippa mannens våld. Det tyder på att hon inte hade några släktingar som kunde försörja henne, och vännerna vågade inte låta henne bo i deras hem. Denna kvinna och hustrun i fallet från 1920 låter dessutom läkare dokumentera de skador som uppstått som en strategi för att bli trodda inför rätten. Vi ser alltså hur de misshandlade kvinnorna handlar som aktiva medvetna subjekt för att förändra sin situation till det bättre, men samtidigt reproducerar några av dem den rådande genusordningen genom att t.ex. dra tillbaka sin anmälan och genom att framställa sig som värnlösa offer.

En annan strategi för både män och kvinnor under båda perioderna är att framställa den andra parten i en sämre dager genom att lyfta fram negativa manlighets- respektive kvinnlighetskonstruktioner inför rätten. För att styrka riktigheten av dessa tar man vittnen till hjälp. Kvinnor framställs som okvinnliga, som provocerande, bråkiga och dåliga husmödrar. Männerna å andra sidan framställs som våldsamma, alkoholiserade och försumliga. I samtliga fall hänvisas till en diskurs om såväl mäns som kvinnors plikter inom äktenskapet och till rådande genusnormer. I både ett av de tidigare och i ett av de senare fallen pekar kvinnan inte bara på mannens våld, utan även hans bristande försörjningsansvar. Kvinnorna hänvisar även till lagen, en institutionaliserad genusordning, för att få sina intressen tillgodosedda, vilket tyder på att de hade kännedom om vad som var legalt och illegalt. Troligtvis var det dock många kvinnor och män som inte hade kännedom om lagens existens. Detta antagande, menar jag, kan vara en av flera förklaringar till att kvinnor inte i större utsträckning drog männens våld inför rådhusrätten i Växjö. Även om de kände till lagen behöver det inte ha inneburit att de trodde att de själva hade en rätt att slippa våld, vilket Linda Gordons studerade fall tyder på.[\[21\]](#)

Inte bara tid har betydelse för hur kvinnors strategier gestaltar sig, även klass. För en hustru ur borgarklassen som hade tillgång till arbete och ägde sin lägenhet var det lättare att komma bort från mannens våld och klara sig själv, än för en arbetarhustru som var utan arbete, stödjande släktingar och bostad. Gemensamt för de misshandlade kvinnorna under båda perioderna är att det är först när det finns möjlighet till försörjning, antingen genom att kvinnan kunde arbeta själv eller bli försörjd av fattigvården eller välvilliga släktingar, som det blir möjligt att dra våldet inför rätta och att slippa "bliva i mannens våld".

Avslutning

1864 infördes en lag i Sverige som helt förbjöd mäns våld mot sina hustrur. Som vi har sett hade det under hundratals år varit mannens rätt att inom vissa ramar äga sin hustru. Denna hade nu försvunnit - åtminstone ur lagen - och var således inte längre en institutionaliserad norm. Men i människors vardag, i deras levda kulturer, var männens våld inom äktenskapet fortfarande en realitet för många kvinnor, vilket vi vet att det är än idag. En lagförändring och ett förbud ger uttryck för ett ideal om hur det bör vara men behöver inte säga så mycket om hur det egentligen förhåller sig.

Att det blev förbjudet att misshandla sin hustru 1864 kan ses som ett uttryck för de samhällsförändringar som var i vardande. Från att tidigare ha varit ett utpräglat

jordbrukssamhälle kom Sverige under 1800- och 1900-talet att successivt omvandlas till ett industrisamhälle. Maktbaserna förändrades från att ha varit knutna till jord till att bli hårdare knutna till lös egendom. Individen kom successivt att frigöras från det tidigare kollektiva hushållet och husbonderätten alltmer att inskränkas, vilket tar sig uttryck inte minst i hans förlorade rätt att aga underlydande. 1858 upphörde husagesystemet varvid husbonden inte längre hade rätt att aga sitt tjänstefolk och med 1864 års strafflag upphörde hans rätt att aga hustrun.[22] Denna lag kan dels ha varit ett uttryck för en strävan efter en ökad individualisering, men också ett sätt för staten att utöka och stärka sitt monopol på våldsanvändning.

Att den formella husbondemakten alltmer urholkades torde ha lett till en ny manlighetskonstruktion. Borgerligheten växte sig starkare, fick ökad politisk, ekonomisk och kulturell makt och deras manlighetsideal konstruerades i polemik med arbetarklassens och överklassens. Ett nytt manlighetsideal och kvinnlighetsideal uppkom inom borgerligheten och fick spridning jämte ett äktenskapsideal präglad av komplementaritet och fokus på känslor. Sett ur detta perspektiv torde lagtextförfattarna, som var ur samhällets övre skikt, ha påverkats, av tidens nya borgerliga ideal, vilket lett till att mannens rätt att aga sin hustru inte längre sågs som legitim. Detta är emellertid främst spekulationer men såväl engelsk och amerikansk forskning tyder på att våldet i en tid av sociala omvälvningar och oroligheter kom att projiceras på de lägre klasserna, varför lagstiftningen kan ses som en strävan att få dem att efterleva borgerliga familjeideal samtidigt som kontroll och disciplinering av de lägre klasserna intensifieras.[23]

© [Marie Eriksson](#)

[1] Hafström, Gerhard, *Den svenska familjerättens historia*, 1974, s. 52.

[2] Scott, Joan Wallach, *Gender and the politics of history*, 1988, s. 7.

[3] Hirdman, Yvonne, "Genussystemet. Reflexioner kring kvinnors underordning", i *Genus i historisk forskning*, Ericsson, Christina (red), 1993, s. 154.

[4] Göransson, Anita, "Mening, makt och materialitet. Ett försök att förena realistiska och poststrukturalistiska positioner", i *Häftan för kritiska studier* 4:98, 1998, s. 7 f.

[5] Connell, R.W., *Maskuliniteter*, 1996, s. 55 f.

[6] Lindström, Dag, "Oärliga mästare och kivande makar. Ett och annat om rättsskipning, kriminalitet och normsystem i 1500-talets Norden", i *Historisk tidskrift* 1994:4, 1994, s. 525.

[7] Av forskningsetiska skäl har jag fingerat både för- och efternamn på personerna i källmaterialet.

[8] Ekestam, Claes, "Rädd att falla: Gråtens och mansbildens sammanflätade historia", Berggren, Anne-Marie (red), *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*, 1999, s. 171.

[9] Hammerton, James A, *Cruelty and companionship. Conflict in nineteenth-century married life*, 1992, s. 57.

[10] Liljequist, Jonas, " 'Den omvända hustrutukten'. En diskurs om manlighet, makt och auktoritet i Sverige från reformationstiden till 1800-talets början", opublicerad artikel, 2001, s. 11.

[11] Göransson, Anita, "Från släkt till marknad. Ägande, arbete och äktenskap på 1800-talet", i *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar*, Hirdman, Yvonne m.fl. (red), 1998, s. 111.

[12] Edgren, Monika, *Tradition och förändring. Könsrelationer, omsorgsarbete och försörjning inom Norrköpings underklass under 1800-talet*, 1994, s. 154.

[13] Såväl Edgren som Horgby har undersökt samma tidsperiod som jag och de har båda studerat Norrköping. Trots det kommer de fram till olika slutsatser om mäns våld mot sina hustrur. Edgren hävdar att de vittnesmål hon studerat antyder att det inte var en allmänt vedertagen uppfattning att männen hade rätt att misshandla sina hustrur. I hennes studerade fall drog kvinnorna även lindrigare våld inför rätta. Horgby däremot menar att hans fallstudier visar att våldet var accepterat, samt att det var jämförelsevis grovt våld som anmäldes, Edgren, Monika, *Tradition och förändring. Könsrelationer, omsorgsarbete och försörjning inom Norrköpings underklass under 1800-talet*, 1994, s. 120 f., Horgby, Björn,

Den disciplinerade arbetaren. Brottslighet och social förändring i Norrköping 1850-1910, 1986, s. 226.

[14] Rådhusrätten i Växjö, Civildombok 1 A 1919, AI 181, Mål nr. 225, 1919 05 05 .

[15] Rådhusrätten i Växjö, Civildombok 1 A 1919, AI 181, Mål nr. 225, 1919 05 05.

[16] Se t ex Lindström, Dag, "Oärliga mästare och kivande makar. Ett och annat om rättsskipning, kriminalitet och normsystem i 1500-talets Norden", i *Historisk tidskrift* 1994:4; Sjögren-Karlsson, Åsa, *Kvinnors rätt i stormaktstidens Gävle*, 1998; Edgren, Monika, *Tradition och förändring. Könsrelationer, omsorgsarbete och försörjning inom Norrköpings underklass under 1800-talet*, 1994.

[17] I förhållandet alkohol och kvinnomisshandel finns det antropologisk forskning som visar att bruk av alkohol inte per automatik leder till aggressivitet eller våld, varför det går att se alkoholen som en ursäkt för - och som ett sätt att rationalisera våldsanvändning - istället för som en orsak till det, se t ex Gordon, Linda, *Heroes of their own lives. The politics and history of family violence*, 1989, s. 264 f; Eliasson, Mona, *Mäns våld mot kvinnor. En kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll*, 2000, s. 184 f.

[18] Östman, Ann-Catrin, "Oenighet och äkta kärlek.Tolkningar av äktenskapliga 'trätor' i ett 1700-tals agrarsamhälle", opublicerad artikel, 2001, s. 15.

[19] Bersbo, Zara, *Staten är min herde, mig skall intet fattas? En beteendeanalys av skilsmässotvister i Växjö perioden 1930-1970. Sett ur ett genusperspektiv med tyngdpunkt på välfärdsstaten*, opublicerad C-uppsats, Växjö universitet, 2001, s. 28 f.

[20] Hammerton, James A, *Cruelty and companionship. Conflict in nineteenth-century married life*, 1992, s. 40.

[21] Gordon, Linda, *Heroes of their own lives. The politics and history of family violence*, 1989, s. 256.

[22] Edgren, Monika, *Tradition och förändring. Könsrelationer, omsorgsarbete och försörjning inom Norrköpings underklass under 1800-talet*, 1994, s. 120.

[23] Se t.ex. Gordon, Linda, *Heroes of their own lives. The politics and history of family violence*, 1989; Hammerton, James A, *Cruelty and companionship. Conflict in nineteenth-century married life*, 1992; Pleck, Elisabeth, *Domestic Tyranny.The making of social policy against family violence from colonial times to the present*, 1987.